

Przegląd Religioznawczy 1 (287)/2023

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

GRACJANA DUTKIEWICZ

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych

e-mail: g.dutkiewicz@amw.gdynia.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0028-4563>

KAROLINA SZYDYWAR-GRABOWSKA

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych

e-mail: k.grabowska@amw.gdynia.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9711-9849>

DOI: 10.34813/ptr1.2023.5

Religia w polityce Rosji w latach 1991–2020. Wybrane zagadnienia

Religion in the politics of Russia in 1991–2020.
Selected issues

Abstract. The article includes considerations devoted to the place and role of Orthodoxy in the socio-political life and foreign policy of the Russian Federation in the years 1991–2020. It presents the attitude of Russians towards Orthodoxy and the Russian Orthodox Church, the attitude of Russian political authorities towards Orthodoxy and the Russian Orthodox Church and the place and role of Orthodoxy and the Russian Orthodox Church in Russia's domestic and foreign policy. Due to the authority, Orthodoxy and the Russian Orthodox Church are used for political purposes. In the first case, Orthodoxy refers to the tradition of the Russian Empire and is considered a permanent element of state-building. In this message, Russian statehood does not exist without the spiritual and historical achievements of the Russian Orthodox Church. In this context, Orthodoxy serves, among other things, to emphasize Russia's historical continuity, the unchanging model of its state, legitimization and maintenance of power, justification of Russia's dis-

similarity to other civilizations, or its aspirations to become a great power. In the second case, the Russian Orthodox Church is one of the pillars of strengthening politics and political power, in particular by spreading content consistent with the interests of the ruling elite. It continues, among other things, the age-old tradition of legitimizing political power and its rule and emphasizes the historical continuity of the state as a community of language, culture and religion, while maintaining its conservative values.

Keywords: religion, Orthodoxy, Russian Orthodox Church, Russian Federation, social and political life, domestic policy, foreign policy

Uwagi wstępne

Relacje między polityką a religią, a więc między władzą polityczną a władzą religijną, niejednokrotnie w przypadku państwa świeckiego, w którym została ustanowiona zasada rozdziału między nimi, wskazują, że czynnik religijny staje się często istotnym narzędziem kształtowania, w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym, polityki państwa. W skrajnej postaci narzędzie to w rękach władzy politycznej może być podstawowym czynnikiem, który kształtuje życie społeczne i polityczne społeczeństwa, jak również wpływa na politykę wewnętrzną i zagraniczną, uzależniając je od interesów władzy rządzącej. Katalog sposobów i okoliczności, w jakich religia kształtuje i wpływa na życie i politykę państwa, jest rozległy i otwarty. Można go ukazywać z wielu punktów widzenia i w wielu kontekstach.

Znaczenie czynnika religijnego w stosunkach międzynarodowych wyznacza cenzury czasowe – kiedy wraz z końcem zimnej wojny zauważono, że różnice religijne stanowią istotną przyczynę konfliktów. Postrzeganie relacji polityka – religia zmieniło się dekadę później, gdy ujawniono, że zamach islamskich terrorystów na World Trade Centre w 2001 r. był motywowany nakazami wiary. Tymczasem w XXI wieku relacje te wskazują, że większość państw uwzględnia w swojej polityce zasady i wartości identyfikujące i charakterystyczne dla wyznawanego przez obywateli systemu religijnego (Warner i Walker, 2011, s. 127–130).

Dominująca religia w danym państwie może być jednym z czynników kształtujących życie społeczne i polityczne jego mieszkańców poprzez wzajemne zależności z systemem politycznym. Mogą one wpływać na charakter instytucji społecznych i politycznych, na ich powstawanie, funkcjonowanie i relacje. Mogą również stanowić, że wspólnota religijna i jej przedstawiciele biorą udział w sprawowaniu władzy i stanowieniu prawa lub elity władzy kierują się przy podejmowaniu decyzji normami religijnymi. Ponadto mogą wyrażać się w działaniach politycznych tego państwa, dostosowując do nich cele polityki wewnętrznej i zagranicznej, m.in. poprzez wykorzysta-

nie religii jako elementu kształtującego tożsamość narodową (Curanović, 2010, s. 30).

Dominującą i najważniejszą religią w dziejach państwa rosyjskiego i współcześnie jest prawosławie. Wyznania tego jest ponad 85% obywateli Rosji. Wśród pozostałych wyznań i religii na terenie Federacji Rosyjskiej występują: protestantyzm, katolicyzm, islam, judaizm i buddyzm. Niemniej to rosyjska Cerkiew prawosławna (dalej zamiennie: rosyjski Kościół prawosławny i Cerkiew) była i jest największą wspólnotą wyznaniową, która działa w Rosji i z wyjątkiem okresu komunizmu scala państwo ze społeczeństwem.

Rosnące znaczenie prawosławia w państwie rosyjskim widoczne jest zarówno w procesie organizowania życia społeczno-politycznego, jak i kształtowania polityki wewnętrznej i zagranicznej. Odnosi się to przede wszystkim do tożsamości narodu (państwa), w której tradycja prawosławia i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej, silnie związana ze strukturami państwa, jest wierna budowaniu pamięci historycznej i kulturowej Rosji. Równie duże jest znaczenie prawosławia i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej dla kształtowania stosunków międzynarodowych – służy ono budowaniu siły i identyfikacji państwa na arenie międzynarodowej. Jego wyrazem jest „prawosławne braterstwo” wobec państw prawosławnych czy *soft power* wobec państw Zachodu.

Wpływ prawosławia i rosyjskiego Kościoła prawosławnego na politykę wewnętrzną i zagraniczną Federacji Rosyjskiej jest konsekwencją roli, jaką odgrywają one w budowie narodowej tożsamości. Wyjątkowa rola prawosławia jako „religii tradycyjnej” wynika z historii narodu rosyjskiego, jej wkładu w jego duchowy i kulturowy rozwój. Natomiast wyjątkowa pozycja rosyjskiej Cerkwi prawosławnej jest konsekwencją wierności narodu rosyjskiego wobec prawosławia.

Przez prawosławie należy rozumieć chrześcijaństwo wschodnie. Jego cechą charakterystyczną jest ciągłość tradycji, własna liturgia i niezależność lokalnych Kościołów prawosławnych. W tym znaczeniu rosyjska Cerkiew prawosławna to największa wspólnota wyznaniowa w Federacji Rosyjskiej, która kontynuuje powyższą tradycję. Jednocześnie trzeba mieć na uwadze to, że w Rosji prawosławie utożsamia się z pojęciem narodowości rosyjskiej, a sojusz „tronu i ołtarza” w tradycji rosyjskiej Cerkwi prawosławnej ma długą historię, współcześnie zaś stanowi jeden z istotnych elementów legitymizacji reżimu władzy politycznej. Co więcej, sojusz ten zakłada wzajemne popieranie swoich działań i współpracę.

W niniejszych rozważaniach prawosławie i rosyjska Cerkiew prawosławna są ze sobą utożsamiane ze względu na to, że Cerkiew jest ściśle połączona z państwem. W efekcie polityka państwa i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej dąży do uczynienia z prawosławia religii państwowej, a porozumienie to

opiera się na wzajemnych interesach. Przedmiotem analizy jest znaczenie religii prawosławnej i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w polityce wewnętrznej i zagranicznej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2020. Ukazano tu kluczową rolę prawosławia i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w procesie identyfikacji kulturowej i państwowej narodu rosyjskiego. Prezentowane zagadnienia obejmują proces upolitycznienia religii prawosławnej w Federacji Rosyjskiej jako jednego z elementów życia społeczno-kulturowego i politycznego współczesnej Rosji. W artykule zastosowano metodę typową dla nauk społecznych – analizę literatury i dokumentów.

Religia w życiu społecznym i politycznym Rosji

W latach 90. XX wieku, w okresie transformacji społecznej, gospodarczej, politycznej i ustrojowej Rosji, a więc od momentu rozpadu Związku Radzieckiego w 1991 r. do przyjęcia w ogólnonarodowym referendum Konstytucji Federacji Rosyjskiej z 1993 r., doszło w tym państwie do ukształtowania modelu państwa świeckiego (Jach, 2011, s. 7–9). W kwestii regulacji sfery wyznaniowej oznaczało to określenie miejsca i roli religii w państwie poprzez normy prawne dotyczące jej obecności w życiu społeczno-politycznym Federacji Rosyjskiej, a w praktyce również zależności między polityką a religią.

W świetle obowiązujących regulacji prawnych stosunki wyznaniowe w Rosji normuje Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 12 grudnia 1993 r. Stanowi ona, że Federacja Rosyjska jest państwem świeckim, w którym żadna religia nie może być uznana za państwową lub obowiązującą, a związki wyznaniowe są oddzielone od państwa i równe wobec prawa. W tej materii gwarantuje każdemu równość praw i wolności niezależnie od stosunku do religii oraz zabrania ich ograniczania ze względu na przynależność religijną, jak również zapewnia wolność sumienia i wyznania, łącznie z prawem do wyznawania dowolnej religii oraz do swobodnego wyboru, posiadania i rozpowszechniania przekonań religijnych (Konstytucja Federacji Rosyjskiej, 1993; Kowalski, 2009, s. 264–265). Postanowienia te regulują w sposób ogólny sferę wyznaniową w ujęciu indywidualnym jednostki, w szczególności wolności sumienia i wyznania, oraz określają generalne zasady stosunku państwa rosyjskiego do związków wyznaniowych (Matwiejuk, 2013, s. 535).

Prawo wyznaniowe w Federacji Rosyjskiej uszczegóławia ustawa o wolności sumienia i o stowarzyszeniach religijnych z 19 września 1997 r. Potwierdza ona przepisy wyznaniowe zawarte w Konstytucji Federacji Rosyjskiej, jak również określa status prawny wspólnot religijnych. Niemniej na tle innych religii w dziejach Rosji i narodu rosyjskiego przypisuje się szczególną rolę

i nadrzędny charakter prawosławiu, przede wszystkim w ramach kształtowania i rozwijania jego duchowości i kultury (Szyszlak, 2007, s. 549).

Dominująca pozycja prawosławia w historii państwa i narodu rosyjskiego ukształtowała się pod wpływem wielowiekowej tradycji, w której kwestie religijne, ideowe, filozoficzne, polityczne i prawne były uświadamiane jako całość i podporządkowane wizji Kościoła bizantyjskiego, a współcześnie rosyjskiej Cerkwi prawosławnej (Kowalska-Stus, 2007, s. 45). W prezentowanej wizji prawosławie jest czynnikiem państwowotwórczym – pomaga społeczeństwu rosyjskiemu wyróżnić się spośród innych wspólnot religijno-kulturowych, w obliczu przynależności do jednej wspólnoty narodowej i cywilizacyjnej. Natomiast instytucja rosyjskiego Kościoła prawosławnego jest postrzegana jako część ukształtowanego na przestrzeni wieków rosyjskiego systemu państwowego, co zapewnia jej powszechny szacunek.

Rosyjski Kościół prawosławny to współcześnie największa wspólnota religijna, która działa w Federacji Rosyjskiej i większości państw byłego Związku Radzieckiego. Za swoje „terytorium kanoniczne”, czyli obszar kulturowy, historyczny i językowy trwale związany z Patriarchatem Moskiewskim, uznaje teren następujących państw: Rosji, Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy, Estonii, Mołdawii, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Rosyjski Kościół prawosławny ma również pod swoją jurysdykcją mniej liczne wspólnoty prawosławne w innych państwach, m.in. we Francji i Anglii. W tradycji rosyjskiej Cerkwi prawosławnej zwierzchnikiem tej wspólnoty religijnej jest patriarcha moskiewski i całej Rusi. W latach 1990–2008 urząd ten sprawował Aleksy II, a od 2009 r. Cyryl (Ławreszuk, 2009, s. 93–94).

Analizując stosunek Rosjan do prawosławia, można zauważyć, że większość z nich deklaruje wysoki poziom przywiązania do tej religii ze względu na jej wyjątkowe znaczenie dla identyfikacji kulturowej i państwowej narodu rosyjskiego. Jednak jeśli chodzi o poziom religijności Rosjan, okazuje się, że społeczeństwo rosyjskie jest zlaicyzowane – wyznanie prawosławne nie oznacza, że ma ono znaczący wpływ na ich życie, Rosjanie nie znają dogmatów religijnych, nie czytają Biblii, a do przestrzegania chrześcijańskich zasad moralnych podchodzą w sposób swobodny. Wyznanie ma zatem charakter pasywny i deklaracyjny, nie wiąże się z podejmowaniem konkretnych działań, poza uczęszczaniem do cerkwi w dni świąteczne. Niewątpliwie jednak dla społeczeństwa rosyjskiego wysoki poziom przywiązania do prawosławia jest kwestią tożsamości narodowej, oznacza świadomość przynależności do rosyjskiej wspólnoty narodowej – jest to więc przede wszystkim identyfikacja społeczno-państwowa (Chawryło, 2015, s. 10–13).

Dla Rosjan rosyjska Cerkiew prawosławna jest nieodłącznym elementem rosyjskiego systemu państwowego. Przede wszystkim stanowi instytucję społeczno-państwową związaną z rosyjską kulturą i tradycją państwową. Z tego względu rosyjski Kościół prawosławny cieszy się dużym autorytetem i odgrywa znaczącą rolę w budowaniu samoidentyfikacji kulturowej i państwowej narodu rosyjskiego. Podkreśla ciągłość rosyjskiej państwowości i dysponuje dużym potencjałem symbolicznym, który pełni m.in. funkcję kulturotwórczą, identyfikacyjną, integracyjną, legitymizacyjną, światopoglądową i mobilizacyjną (Chawryło, 2015, s. 14–15; Curanović, 2010, s. 112–114).

W tym świetle prawosławie i rosyjski Kościół prawosławny współtworzą tożsamość wewnętrzną (uświadamianie wielkości i szczególności narodu rosyjskiego), zewnętrzną (kreowanie wizerunku i potencjału państwa w zróżnicowanej wyznaniowo przestrzeni międzynarodowej) i narodową (legitymizowanie polityki zagranicznej) (Curanović, 2010, s. 41–42).

W efekcie prawosławie i rosyjski Kościół prawosławny są wykorzystywane do celów politycznych, zwłaszcza do urzeczywistniania polityki historycznej i umacniania władzy politycznej. W pierwszym przypadku prawosławie nawiązuje do tradycji narodu rosyjskiego jako czynnika tworzenia państwa rosyjskiego, tym samym wzmacnia więzi społeczne i postawy patriotyczne w narodzie rosyjskim. W tradycji tej rosyjska państwowość nie istnieje bez duchowego i historycznego dorobku rosyjskiej Cerkwi prawosławnej. Prawosławie i rosyjski Kościół prawosławny służą zatem do podkreślania ciągłości historycznej państwa jako jednej wspólnoty religii, kultury i języka, opartej na konserwatywnych wartościach, i do uzasadniania odmienności państwa rosyjskiego od innych państw oraz jego aspiracji do roli imperialno-mocarstwowej. W drugim przypadku rosyjski Kościół prawosławny jest jednym ze sprzymierzeńców władzy politycznej, uzasadnia jej bieżącą politykę, głównie poprzez szerzenie treści zgodnych z interesami elity władzy, mobilizuje do działań w jej interesie, jak również uwierzytelnia ideę silnej władzy i trwałość autorytarnego modelu jej rządów (Domańska i Rogoża, 2021, s. 66–67; Domańska, 2019, s. 77).

Relacje między władzą polityczną a rosyjską Cerkwią prawosławną nawiązują do modelu „sojuszu ołtarza i tronu”. Przynoszą one obopólne korzyści. Dla władzy politycznej są to przede wszystkim korzyści wizerunkowe – legitymizacja i wiarygodność w oczach społeczeństwa rosyjskiego. Natomiast dla rosyjskiej Cerkwi prawosławnej jest to dominująca i uprzywilejowana pozycja w państwie względem innych wspólnot wyznaniowych, zgromadzony majątek i wzmocniona infrastruktura, dostęp do różnych grup społecznych, organizacji i instytucji, jak również obecność w instytucjach państwowych i użyteczności publicznej (Chawryło, 2015, s. 26–28, 32–37).

Religia w polityce zagranicznej Rosji

Znaczenie prawosławia i rosyjskiego Kościoła prawosławnego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej jest związane z odnowieniem tradycji prawosławnej jako skutecznej formuły identyfikacyjnej i integracyjnej narodu rosyjskiego po rozpadzie Związku Radzieckiego. Stąd też uznanie nadrzędnej roli i miejsca prawosławia w państwie stało się ważnym zagadnieniem w procesie budowania rosyjskiej tożsamości państwowej w latach 1991–2020. Dla przykładu, znaczenie religii w polityce zagranicznej państwa można osadzić w rozmaitych ujęciach, m.in. w ujęciu koncepcji Emile'a Durheima, według której religia jest jednym z ważniejszych czynników wspólnototwórczych, integrujących społeczeństwo (Jacher, 1973, s. 43–62), oraz w ujęciu Jennifer Jackson Preece, która w rozprawie *Prawa mniejszości* wskazuje: „Religijne wartości, mity i symbole mogą bez trudu nabrać szerszego znaczenia kulturowego do tego stopnia, że religia często pomaga ukształtować i zdefiniować etniczne, narodowe i cywilizacyjne tożsamości. [...] Związek pomiędzy religią a wspólnotą polityczną może przyjąć jedną z dwóch form: wspólnotę polityczną można wyobrażać sobie jako tożsamą z religijną – tym samym wykluczającą akceptację religijnej różnorodności; lub odrębną od religijnej, tym samym otwierającą możliwości akceptacji religijnej różnorodności” (Preece, 2007, s. 37).

Niewątpliwie kryzys tożsamości był jednym z wielu wyzwań, przed jakimi stanęła Federacja Rosyjska w latach 90. XX wieku. Przyjęty wówczas wielowyznaniowy charakter państwa wymagał propagowania haseł tolerancji religijnej i równości wszystkich wyznań, co zostało uregulowane przepisami zapisanymi w Konstytucji Federacji Rosyjskiej z 1993 r. Określał on Federację Rosyjską jako państwo świeckie, bez uznania jakiejkolwiek religii za państwową lub obowiązującą (Stępień-Kuczyńska, 2004, s. 179). W tamtym czasie o roli prawosławia w państwie rosyjskim tak pisał Aleksander Sołżenicyn: „Cerkiew prawosławna powinna zająć godne miejsce w życiu publicznym Rosji, nie dopuszczając do profanacji swoich obrzędów. I nie powinna wdawać się w konflikty z innymi tradycyjnymi w Rosji religiami: znaczeniem swojej roli i siłą nie przekraczać granicy, za którą mogłyby następować pęknięcia zagrażające integralności wielowyznaniowego i wielonarodowego kraju” (Sołżenicyn, 1999, s. 118).

Elity władzy, a także dostojnicy religijni wykorzystali czas transformacji na uregulowanie i uznanie na mocy ustawy o wolności sumienia i o stowarzyszeniach religijnych z 19 września 1997 r. czterech tradycyjnych religii istniejących w Federacji Rosyjskiej, którymi stały się prawosławie, islam, buddyzm i judaizm (Szyszlak, 2007, s. 549). Niemniej to prawosławie przez

wiele stuleci stanowiło kryterium identyfikacyjne Rosjan. Przez blisko siedemdziesiąt lat istnienia Związku Radzieckiego obywatele tego państwa byli poddawani ateizacji i sekularyzacji, co prowadziło do zredukowania religii, w tym religii prawosławnej, do elementu tradycji, stanowiącego wyznacznik odrębności Rosji od Europy czy Azji. W ostatniej dekadzie XX wieku prawosławie stało się jednym z najważniejszych komponentów tożsamości i kultury. Do tego – jak pisał Aleksander W. Lipatow – prawosławie pełni w Rosji funkcję symboliczną, jest ideologicznym filarem rosyjskiej państwowości (Lipatow, 2007, s. 87).

Wydaje się, że zainteresowanie władzy politycznej prawosławiem mogło wynikać z następujących przekonań. Po pierwsze, że odrodzenie Rosji było kojarzone z potęgą imperialną, której rosyjska Cerkiew prawosławna w okresie carskim była jednym z filarów (Wierzbicki, 2011, s. 127). Po drugie, że rosyjska Cerkiew prawosławna w przyszłości odgradzała Rosję od Zachodu – m.in. dlatego ważnymi datami we współczesnej Rosji jest 4 listopada (obchodzony od 2005 r. Dzień Jedności Narodowej) oraz 9 maja (Dzień Zwycięstwa). Oba te święta dobrze nadają się do budowania tożsamości narodowej, gdyż łączą dwa elementy wzmacniające ten proces: obraz wroga (antykatolicyzm i antypolonizm) oraz mit narodu wyzwoliciela (Bäcker, 2007, s. 86). Jednocześnie przekonanie o religijności obywateli Federacji Rosyjskiej przeważnie objawia się w wymiarze etnokulturowym oraz religijności polityków. Jednym z przejawów możliwości integracyjnych rosyjskiego Kościoła prawosławnego wobec społeczeństwa rosyjskiego stało się zjednoczenie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego i Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego Poza Granicami Rosji (19 maja 2007 r.). Przypieczętowaniem tego wydarzenia – jak pisał Andrzej Wierzbicki – były słowa prezydenta Władimira Putina, inicjatora całego procesu: „przywrócenie jedności rosyjskiego Kościoła prawosławnego to najważniejszy warunek dla odnowienia utraconej jedności całego świata rosyjskiego, którego jedną z podstaw duchowych było prawosławie” (Wierzbicki, 2008, s. 178).

Mocarstwa mają swoje strefy wpływów, a naturalną strefą wpływów Rosji po 1991 r. stał się obszar poradziecki, będący kluczem do budowy jej pozycji międzynarodowej w nowym układzie sił (Legvold, 2001, s. 62). Ta strefa żywotnych wpływów i interesów oraz jej priorytetowe znaczenie podkreślane jest we wszystkich dokumentach programowych polityki zagranicznej. Pierwsze wzmianki pojawiły się w Założeniach polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej – dokumencie opublikowanym 23 kwietnia 1993 r. Kolejne dokumenty programowe określające priorytety międzynarodowej aktywności zostały opublikowane 28 czerwca 2000 r., 12 lipca 2008 r., 18 lutego 2013 r. i 30 listopada 2016 r.

Po dojściu Władimira Putina do władzy w przemówieniach czy dokumentach strategicznych podkreślano, że tożsamość Rosji powinna być kombinacją unikalnej historii państwa, języka, kultury i wartości. Wszystko to powiązane z tradycją i rolą rosyjskiej Cerkwi prawosławnej miało być czymś więcej niż tylko „narodem” czy „państwem”. W przekonaniu Putina miało to współtworzyć Rosję jako samodzielną cywilizację (Hill, 2015, s. 48–49). Zaangażowanie Rosji w obszar określany mianem „bliskiej zagranicy” jest także warunkowane znaczną liczbą ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej rozsianej po państwach poradzieckich, która jest nośnikiem kultury, tradycji rosyjskiej, a często również wspólnoty wiary. W szóstym orędziu o stanie państwa prezydent Putin diagnozował, że rozpad Związku Radzieckiego był nie tylko największą katastrofą XX wieku, ale także prawdziwym dramatem dla Rosjan (Broda, 2020, s. 206).

Bliskość „tronu i ołtarza” zaznaczona jest w kilku dokumentach państwowych, m.in. w Strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej z 2009 r. W oficjalnych wypowiedziach duchowieństwa i przedstawicieli władzy politycznej pojawił się także termin *ruszkij mir*, odnoszący się do różnie ujmowanej rosyjskiej przestrzeni duchowej, rosyjskiej przestrzeni kulturowej lub przestrzeni rosyjskojęzycznej (Curanović, 2010, s. 215–216).

Od 2012 r. przedstawiciele władzy politycznej Federacji Rosyjskiej coraz częściej w kształtowaniu polityki zagranicznej odwoływali się do tradycyjnych wartości moralnych i obyczajowych – poszukując ich źródeł w ideologii konserwatywnej lub tradycji prawosławnej. Działania te miały służyć konsolidacji reżimu politycznego, a także wzmocnieniu pozycji Rosji na arenie międzynarodowej. Wykorzystanie większego zaangażowania i obecności w życiu publicznym rosyjskiego Kościoła prawosławnego miało sprzyjać szerszemu oddziaływaniu na państwa prawosławne (Chawryło, 2015, s. 28–32). Zwierzchnik rosyjskiego Kościoła patriarcha Cyryl w jednym ze swoich przemówień stwierdził, że władza polityczna stawia rosyjskiej Cerkwi prawosławnej następujące zadania: umocnienie rosyjskich wpływów na obszarze poradzieckim, ze szczególnym uwzględnieniem pielęgnowania bliskości kulturowo-religijnej republik słowiańskich (Białorusi czy Ukrainy), oraz integrację rosyjskiej ludności rozsianej po świecie (*Wezwanie jego Świątobliwości...*, 2014). Jego działania odczytywane były przez Ukrainką Cerkiew Prawosławną Patriarchatu Kijowskiego jako wizyty polityczne promujące *ruszkij mir*, a nie duszpasterskie na terytorium kanonicznym (Kramar, 2016, s. 252). Jak zauważa Agata Włodkowska-Bagan, rosyjski Kościół prawosławny często wspiera politykę elity władzy w interpretowaniu wydarzeń nawiązujących do polityki historycznej bądź bieżących wydarzeń politycznych, promując w ten

sposób interesy polityczne Rosji, łagodząc spory bądź podtrzymując dialog (Włodkowska-Bagan, 2017, s. 79).

Podsumowanie

W życiu społeczno-politycznym społeczeństwa rosyjskiego, jak również w wymiarze polityki wewnętrznej i zagranicznej Rosji prawosławie i rosyjska Cerkiew prawosławna odgrywają istotną rolę w procesie identyfikacji kulturowej i państwowej narodu rosyjskiego, co za tym idzie – współtworzenia tożsamości wewnętrznej i zewnętrznej Federacji Rosyjskiej. To sprawia, że prawosławie i rosyjska Cerkiew prawosławna cieszą się szacunkiem w społeczeństwie rosyjskim, co jest wykorzystywane przez elity władzy w głównej mierze do promowania i wdrażania konserwatywnego modelu państwa.

Sytuacja ta skutkuje współpracą i zaangażowaniem przez elity władzy prawosławia i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w kwestie polityki wewnętrznej i zagranicznej Federacji Rosyjskiej. W tym kontekście relacje między władzą polityczną a rosyjskim Kościołem prawosławnym w Rosji nawiązują do modelu „sojuszu ołtarza i tronu”. Ponadto wartością dodaną dla elity władzy w prowadzeniu polityki zagranicznej stanowi zaangażowanie rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w proces konsolidacji diaspory rosyjskojęzycznej, działalność kulturalną czy podtrzymywanie dialogu i nawiązywanie ściślejszych kontaktów rosyjskiego prawosławia z przedstawicielami innych wyznań chrześcijańskich.

Literatura

- Bäcker R. (2007). *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Broda M. (2020). *Pytać o Putina – Pytać o Rosję*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Chawryło K. (2015). *Sojusz ołtarza z tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Curanović A. (2010). *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Domańska M. (2019). *Putinizm po Putinie o „głębokich strukturach” rosyjskiego autorytaryzmu*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Domańska M., Rogoża J. (2021). *Naprzód, w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” autorytaryzmu*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Hill F. (2015). How Vladimir Putin's World View Shapes Russian Foreign Policy. W: D. Cadier, M. Light (red.), *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations* (s. 48–49). New York: Palgrave Macmillan.

- Jach A. (2011). *Rosja 1991–1993. Walka o kształt ustrojowy państwa*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Jacher W. (1973). Emila Durkheima koncepcja religii jako czynnika integracji społecznej. *Studia Philosophiae Christianae*, 9(2), 43–62.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej. Sejm.gov.pl. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja.html> [dostęp: 19.01.2023].
- Kowalska-Stus H. (2007). Federacja Rosyjska: państwo wielowyznaniowe. W: A. Pan-kowicz, S. Bielański (red.). *Dialog i akulturacja: judaizm, chrześcijaństwo i islam* (s. 45–73). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kowalski J. (2009). *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*. Warszawa – Poznań: Polskie Wydawnictwo Prawnicze IURIS.
- Kramar R. (2016). Percepcja idei russkovo mira na Ukrainie. W: Z. Chyra-Rolicz, T. Rokosz (red.). *Panslawizm wczoraj, dziś, jutro* (s. 249–264). Siedlce: Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego UPH.
- Legvold R. (2001). Russia's Unformed Foreign Policy. *Foreign Affairs*, 80(5), 62–75.
- Lipatow A.W. (2007). *Rosja dzisiejsza. Między przeszłością a teraźniejszością*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ławruszuk M. (2009). *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletystycznych. Studium teologiczno-kanoniczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Matwiejuk J. (2013). Materie wyznaniowe w konstytucjach Federacji Rosyjskiej, Republiki Białoruś i Ukrainy. W: S. Bożyk (red.). *Aktualne problemy reform konstytucyjnych* (s. 533–542). Białystok: Wydawnictwo Temida 2.
- Preece J.J. (2007). *Prawa mniejszości*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Sołżenicyn A. (1999). *Rosja w zapaści*. Warszawa: Wydawnictwo Politeja.
- Stępień-Kuczyńska A. (2004). Kościoły i związki wyznaniowe. W: A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska (red.). *Rosja Putina. Leksykon* (s. 179). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szyszlak T.J. (2007). Ustawa federalna Federacji Rosyjskiej „O wolności sumienia i o zjednoczeniach religijnych” z 19 IX 1997 r. z późniejszymi zmianami. *Wschodnioznawstwo*, 1, 549–566.
- Warner C.M., Walker S.G. (2011). Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis. *Foreign Policy Analysis*, 7(1), 113–135.
- Wezwanie jego Świątobliwości Patriarchy Cyryla do prymasów Kościołów lokalnych do zabrania głosu w obronie prawosławnych chrześcijan we wschodniej Ukrainie* (2014). 14 sierpnia. Rosyjska Cerkiew Prawosławna, Departament Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych, <https://mospat.ru/ru/news/51174/> [dostęp: 28.01.2023].
- Wierzbicki A. (2008). Procesy etnopolityczne w okresie rządów Władimira Putina. W: A. Stępień-Kuczyńska, S. Bielen (red.). *Rosja w okresie prezydentury Władimira Putina* (s. 167–202). Łódź – Warszawa – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wierzbicki A. (2011). *Rosja. Etniczność i polityka*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Włodkowska-Bagan A. (2017). Polityka Rosji na obszarze poradzieckim. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, XIV(3), 61–87.